

Το Βυζάντιο σαν δοσιματικός κοινωνικός σχηματισμός στα πλαίσια της Ευρασιατικής Οικουμένης.

Γράφει ο Βαγγέλης Κοροβίνης.

A ΜΕΡΟΣ – (Περιοδικό Ελλοπία τ. 9, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1992, σελ. 62-65).

Πώς μπορεί να ερμηνευθεί ή κατάρρευση της Ρωμαϊκής εξουσίας στα δυτικά έδάφη της Αυτοκρατορίας και ή «έπιβίωση» της με τήν μορφή μιᾶς Χριστιανικής Αυτοκρατορίας, τοῦ Βυζαντίου, πού τό κέντρο βάρους της βρίσκεται πλέον στήν Ἀνατολή; Τί υπαγόρευσε τή μεταφορά τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους ἀπό τήν Ρώμη στήν Κων/πολη;

Ὁ ἀποφασιστικός νεωτερισμός πού προσκόμισε ή Ρώμη στίς παραγωγικές σχέσεις τῆς υπαίθρου ἦταν ή εἰσαγωγή τοῦ θεσμοῦ τοῦ δουλοκτητικοῦ λατιφούντιου. Ἦδη ἀπό τήν περίοδο τῆς Ρωμαϊκής δημοκρατίας, ή μεγάλη ἀγροτική ἰδιοκτησία ἐνώνεται μέ τήν πλατιά χρήση δούλων καί ἀρχίζει νά παρακμάζει ή τάξη τῶν μεσαίων ἀγροτῶν, πού ἀπετέλεσε τήν ραχοκοκαλιά τῆς ἀρχαιοελληνικῆς πόλης ἀλλά καί τῆς ἴδιας τῆς Ρώμης σ' ἕνα βαθμό. Οἱ ἄκληροι ἀγρότες συρρέουν στή Ρώμη καί γιά τήν συντήρηση τοῦς θεσπίζεται ή δωρεάν διανομήσιτηρῶν”.

Ἐπειδή ὅμως οἱ δοῦλοι ἦταν αἰχμάλωτοι πολέμου, ἐπειδή δηλαδή ἡ βαρβαρική «περιφέρεια» ἀποτελοῦσε τὴ δεξαμενὴ τοῦ πολυτιμώτερου «μεσο παραγωγῆς» τῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ ἴδιος ὁ πόλεμος καὶ ἡ συνεχὴς ἐπέκταση ὑπῆρξαν δομικὸς ὄρος ἀναπαραγωγῆς τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ πόλεμος προσφέρει καινούργια ἐδάφη, φόρους ὑποτέλειας καὶ προπαντὸς δούλους,

Ὅταν μετὰ τὶς ἐκστρατεῖες τοῦ Τραϊανοῦ σταθεροποιήθηκαν τὰ σύνορα τῆς ἐπικράτειας, ἡ βαρβαρική περιφέρεια συνέχισε μὲν νὰ προσφέρει δούλους, ἀλλὰ ὄχι πλέον στοὺς ἀναγκάσιους ρυθμούς.

Οἱ δοῦλοι, ἐξάλλου, ἐξαγοράζονταν τώρα ἀπὸ προμηθευτὲς καὶ τὸ κόστος ἀγορᾶς τους θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνσωματωθεῖ στό συνολικὸ κόστος συντήρησής των. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν οἱ τιμές τῶν ἀγαθῶν, ἰδίως τῶν σιτηρῶν, νὰ ἀρχίσουν νὰ ἀνεβαίνοῦν κατακόρυφα”,

Ἡ κρίση τοῦ δουλοκτητικοῦ τρόπου παραγωγῆς χτύπησε πολὺ πιὸ ἀποφασιστικὰ τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ Ανατολή, μὲ τὶς πλούσιες καὶ πολυάριθμες πόλεις της, τὸ ἀναπτυγμένο δίκτυο διαπεριφερειακοῦ ἐμπορίου πού ἐξασφάλιζε τὴν ὁμαλὴ τροφοδοσίαν τῶν πόλεων, τὴν ἀκμαία τάξη τῶν μικροκαλλιεργητῶν γῆς, ἐπέζησε. Ἡ Δύση, μὲ τὸν πιὸ διασκορπισμένο πληθυσμὸ, τὴν πανίσχυρη ἀριστοκρατία τῶν μεγαλογαιοκτημόνων, τὴν πολιτικὴ ἀναρχία καὶ τὴν στρατιωτικὴ ἀδυναμία ἀναχαίτισης τῶν ἐπιδρομῶν τῶν γερμανικῶν λαῶν, καταποντίσθηκε”.

Στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, βέβαια, εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἡ ἀγροτικὴ δουλεία καὶ στὴν Ἄνατολή. Ἡ χρῆση τῶν δούλων, ὅμως, δέν εἶχε ὀργανωθεῖ μὲ τὸ σύστημα τῶν λατιφουντίων. Οἱ μεγάλες ἰδιοκτησίαι ὑπῆρχαν μὲν, ἀλλὰ ὄχι μὲ τὴν μορφή τῶν συνεχῶν ἐκτάσεων γῆς. Ἦταν ἄθροισμα μικρῶν κλήρων, γεγονός πού καθιστοῦσε ἀσύμφορη τὴν καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους μὲ συμπαγεῖς «στρατιές» δούλων. Καὶ ἡ ἴδια ἡ Ῥώμη, ἐξάλλου, σεβάστηκε τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων στὴν ὕπαιθρο τῆς Ἄνατολῆς. Ἡ ἀλλαγὴ πού σημειώθηκε στὴν Ἄνατολή μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση στὴν Αὐτοκρατορία ἀφοροῦσε τὶς πόλεις. Τα περιουσιακὰ στοιχεῖα θεωρήθηκαν ἀπαραίτητα γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς μέλος τοῦ δήμου καὶ νὰ ἀσκεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ἡ συρρίκνωση αὐτῆ τοῦ εὗρους τῆς πολιτικῆς συμμετοχῆς δέν ἀλλοίωσε, πάντως, τὸν αὐθόρμητο καὶ πολυκεντρικὸ (ἐν σχέσει μὲ τὴ Δύση) χαρακτήρα τῆς ἀστικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἀνάπτυξης στὴν Ἄνατολή.

Ἄλλά ἡ Ἀνάτολή, πέραν τῆς σχετικῆς «ἀνοσίας» τῆς πρὸς τὴν κρίση τῆς δουλοκτησίας, διέθετε καὶ δύο ἀκόμη συγκριτικά πλεονεκτήματα γιὰ νὰ διαδεχθεῖ τὴ Δύση ὡς κέντρο τῆς Αὐτοκρατορίας. Στὴν Ἀνατολή δὲν εἶναι μόνον ἡ κοινωνικὴ δομὴ ποὺ συνεχίζει νὰ ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Ἑλληνιστικῶν βασιλείων. Τὰ ἴδια τὰ Ἑλληνικά παραμένουν κυρίαρχη γλῶσσα, ἐνῶ ἀκόμη καὶ στὴν ἴδια τὴν Ῥώμη ἔχουν πάψει νὰ εἶναι ἡ κυρίαρχη γλῶσσα τῶν διανοουμένων, ἤδη ἀπὸ τὸν 30 αἰῶνα μ.Χ. Μπορεῖ μὲν ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ δροῦσε σὲ ἓνα ξένο ἐν πολλοῖς πολιτικὸ πλαίσιο (εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μὲ τὴν ἐξαίρεση τοῦ Ἑλληνοσύρου Ἡλιογάβαλου, κανεὶς ἄλλος Ῥωμαῖος αὐτοκράτορας δὲν ἦταν Ἑλληνικῆς καταγωγῆς), ἀλλὰ στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Αὐτοκρατορίας παρέμεινε μιὰ ἀκμαία πολιτιστικὴ δύναμη, ἀκριβῶς ἐπειδὴ σὰν μορφωτικὸ κίνημα δὲν στηρίχθηκε ἀποκλειστικά στὴν εὐνοια τῆς κεντρικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν λογίων, ἀλλὰ σὲ ἓνα πλατὺ δίκτυο πολυεθνικῶν πόλεων ποὺ ἰδρύθηκαν ἀπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο καὶ τοὺς ἐπιγόνους του“.

Ἐνας τρίτος παράγοντας κοινωνικῆς συνοχῆς τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἀνατολῆς συνδέεται μὲ τὴν σταθερὴ ἐξάπλωση τῆς νέας θρησκείας τοῦ Χριστιανισμοῦ, στὴ διάρκεια τῶν τριῶν πρώτων (μετὰ Χριστόν) αἰώνων στό ἀνατολικὸ τμήμα τῆς Αὐτοκρατορίας, σε ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν σχετικὰ ἀργὴ διάδοση τῆς στὴ Δύση. Ὁ Χριστιανισμὸς προσέφερε κατ’ ἀρχὴν διέξοδο στὴν κρίση νομιμοποίησης ποὺ γνώρισε ὁ αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς στὴν διάρκεια τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνα (λόγω τῆς μονοπώλησης τῆς «ἐκλογῆς» τοῦ αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸ στράτευμα) καὶ στὴν «κρίση» «ταυτότητας» στὰ πλαίσια μιᾶς «οἴκουμενικῆς» ἐπικράτειας.

Τὸ Βυζάντιο καὶ ἡ Μεσαιωνικὴ φεουδαρχικὴ Εὐρώπη.

Ἐπιστρέφοντας καὶ πάλι στὴν κρίση τοῦ δουλοκτητικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ στό πολυσυζητημένο πρόβλημα τῆς ἀνάδυσης τῶν φεουδαρχικῶν παραγωγικῶν σχέσεων, θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι τὴν θέση τῶν δούλων στὴν ὑπαιθρο δὲν τὴν πῆραν κατ’ εὐθεΐαν οἱ δουλοπάροικοι ἀλλὰ οἱ ἐναπόγραφοι καὶ οἱ κολωνοί. Ἐπρόκειτο γιὰ ἀγρότες ποὺ (σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς δούλους) δὲν ἦταν δοῦλοι τοῦ γαιούχου ἀλλὰ τῆς γῆς τὴν ὁποία καλλιεργοῦσαν. Οἱ μεγαλογαιοκτῆμονες εἶχαν ἐκτεταμένα δικαιώματα ἀαστυνόμευσης πάνω σ’ αὐτὴν τὴν κατηγορία ἐξαρτημένων ἀγροτῶν. Ἄν καὶ ἡ χρησι-

μοποίηση του ὄρου «προσωπική ιδιοκτησία» σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τούς ἐναπόγραφους καί τούς κολωνούς εἶναι καταχρηστική, δεδομένου ὅτι δέν μποροῦσαν νά διαθέσουν ἐλεύθερα τήν «εἰδιωτική» τούς περιουσία, παραμένει σάν γεγονός ὅτι λειτουργική μονάδα ὀργάνωσης τῆς παραγωγῆς καί τῆς ἐργασίας στά πλαίσια θεσμῶν τέτοιου εἴδους ὑπῆρξε ἡ μικρή «ιδιοκτησία». Ὁ κατατεμαχισμός αὐτός σέ μικρές λειτουργικές μονάδες καθώς καί ἡ παρουσία μιᾶς σχετικά ἰσχυρῆς κεντρικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας διαφοροποιεῖ ἀποφασιστικά, ὅπως θά φανεῖ παρακάτω, τήν δουλοπαροικία ἀπό μεταβατικές πρός αὐτήν μορφές ἐξαρτημένῆς ἐργασίας”.

Ἡ διαμόρφωση τῶν φεουδαρχικῶν σχέσεων παραγωγῆς, πού ἀρχική ἐστία ἀνάδυσής τους ὑπῆρξε ἡ Βόρεια Γαλλία, ἀπαίτησε πολλούς αἰῶνες. Οἱ ρίζες τῆς φεουδαρχίας θά πρέπει νά ἀναζητηθοῦν, βέβαια, στήν πολιτική τῶν Καρολίγγειων Φράγκων βασιλέων. Ὁ Κάρολος Μαρτέλος, ὁ θεμελιωτής τῆς δυναστείας, δημεύοντας ἕνα μεγάλο ἀριθμό ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καί οἰκειοποιούμενος τά περιουσιακά στοιχεῖα τῆς παρακμάζουσας δυναστείας τῶν Μεροβίγγειων βασιλέων, ἄρχισε νά τά παραχωρεῖ σάν ἰσόβια Βεπεῆοια στούς πιό ἀφοσιωμένους του προσωπικούς ἀκολουθούς. (Πολύ ἀργότερα τά Beneficia, κυρίως μετά τόν νόμο τοῦ Κονράδου τοῦ Β΄, μετατράπηκαν σέ κληρονομικά φέουδα – 1039 μ.Χ.). Δημιουργήθηκαν ἔτσι οἱ θεσμοί τῆς Vassalite (ὄλοι οἱ πολύπλοκοι δεσμοί ἐξάρτησης τοῦ ὑποτελοῦς ἀπό τόν ἡγεμόνα) καί τοῦ Βεπεῆοιε (παραχώρηση γῆς ἔναντι παροχῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας) καί ἄρχισε νά ἀναδύεται μιᾶ τάξη βαριά ὀπλισμένων ἰππέων, πού ἀπό μία χρονική περίοδο καί ἔπειτα μονοπώλησε τήν ἔνοπλη δύναμη”.

Θά ἀπαιτηθοῦν πάντως οἱ σκληρές δοκιμασίες τοῦ Θου καί τοῦ Ιου αἰώνα (μέ τίς ἐπιδρομές τῶν Μαγυάρων, τῶν Πετσενέγων καί τῶν Σκανδιναυικῶν λαῶν) γιά νά σαρωθοῦν ἐντελῶς οἱ καθιερωμένες μορφές ὀργάνωσης τῆς παραγωγῆς καί ἐργασίας (κατά μικρές λειτουργικές μονάδες) καί νά οἰκοδομηθεῖ πάνω στούς θεσμούς τῆς Vassalite καί τοῦ Benefice ἡ Μεσαιωνική φεουδαρχική Δ. Εὐρώπη. Ἡ κατάρρευση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας λόγω τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καί οἱ ἔκτακτες ἀμυντικές συνθῆκες ἐπέτρεψαν στήν Βόρειο Γαλλία, μιᾶ περιοχή στήν ὁποία ὁ ἀγροτικός πληθυσμός εἶχε χάσει ἀπό πολύ καιρό τήν συνήθεια τῆς αὐτοάμυνας, νά ἐνδυναμωθεῖ ἡ τάξη τῶν βαριά ὀπλισμένων ἰππέων. Ἀπό ἀποκλειστικά στρατιωτικό πού ἦταν ἀρχικά τό δίκτυο αὐτό τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἀπλώθηκε καί ἀπορρύφησε

ὄλη τήν κοινωνία, πού ἀναδιοργανώθηκε καί διαμορφώθηκε μέ πρότυπο αὐτούς τούς νέους στρατιωτικούς θεσμούς. Στά πλαίσια τοῦ κληρονομικά πλέον μεταβιβαζόμενου φέουδου, οἱ κολωνοὶ ἀπαλλοτριώθηκαν πλήρως ἀπό τὰ ἰδιοκτησιακά τούς δικαιώματα καί ἔγινε δυνατή ἡ χρήση τοῦ ἀλετριοῦ βαθείας ἄρωσης (γνωστοῦ ἀπό τόν Δον αἰώνα μ.Χ.). Τά ἄροτρα αὐτά (πού τὰ εἴλκυαν τέσσερα ἢ περισσότερα ζεύγη βοδιῶν) δέν μπορούσαν νά χρησιμοποιηθοῦν ἀποτελεσματικά σέ μικρά τετράγωνα χωράφια. Λίγοι ἐξάλλου χωρικοί μπορούσαν νά διαθέσουν πλήρη ζεύγη ζώων. Μέ τήν μετατροπή τῶν κολωνῶν σέ δουλοπάροικους κατέστη δυνατή ἡ καλλιέργεια μακρόστενων ζωνῶν σέ ἀνοιχτές ἐκτάσεις, γεγονός πού ἐπέτρεψε νά ἀυξηθεῖ δραματικά ἡ παραγωγικότητα τῶν ἐδαφῶν τῆς Δ. Εὐρώπης. Μέχρι τότε ἡ παραγωγικότητα τῶν πιο ξηρῶν ἐδαφῶν τῆς Μεσογείου ἦταν πολλαπλάσια ἐκείνης τῶν ἐδαφῶν τῆς Δ. Εὐρώπης. Ἡ χρήση τοῦ ἀρότρου βαθείας ἄρωσης, ἔλυσε τό ἀποστραγγιστικό πρόβλημα τῶν ἐλωδῶν εὐρωπαϊκῶν πεδιάδων καί μαζί μέ ἄλλους παράγοντες ἐπέτρεψε τήν «ἀπογείωση» τῆς Δ. Εὐρώπης καί τήν μετατόπιση τῆς ἰσχύος πρὸς τὰ Δυτικά”,

Ἀν ἀπό τήν κρίση τοῦ 3ου αἰώνα μ.Χ. ἡ Ἀνατολή ἐξῆλθε σῶα καί ἐν πολλοῖς χωρὶς ἰδιαίτερες ἀλλαγές στήν κοινωνική τῆς δομή, ὁ 7ος καί 8ος αἰώνας ὑπῆρξαν οἱ αἰῶνες τῆς δικῆς τῆς ἀποφασιστικῆς δοκιμασίας καί ἡ περίοδος πού διαμορφώθηκαν τὰ χαρακτηριστικά ἐκεῖνα πού διαφοροποίησαν ὀριστικά τήν Ἀνατολική Αὐτοκρατορία, τό Βυζάντιο, ἀπό τήν προγενέστερη της, τήν Ρωμαϊκή. Δέν ἦταν μόνο οἱ τρεῖς μεγάλες ἐπιθέσεις (οἱ ἀβαροσλαβικές ἐπιδρομές στά Βαλκάνια, ἡ περσική ἐξόρμηση στά ἀνατολικά σύνορα τοῦ Βυζαντίου καί, ἀμέσως μετὰ ἀπ’ αὐτήν, ἡ κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου τῆς Συρίας καί τῆς Παλαιστίνης ἀπό τούς Ἀραβες) πού ὑποχρέωσαν τό Βυζάντιο σέ ἀναζήτηση μέσων κοινωνικῆς ἀφύπνισης, τήν ἀκριβή ἔκταση καί φύση τῶν ὁποίων δέν γνωρίζουμε, ἀλλά καί φυσικές καταστροφές (σεισμοί) καί ἐπιδημίες. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ πάντως, ὅτι ἡ μεταρρύθμιση τῆς κοινωνικῆς δομῆς κάθε ἄλλο παρά ἀπότομη καί ἐκρηκτική ἦταν (πιχ. προῖόν μιᾶς ἀγροτικῆς ἐπανάστασης)”. Ἔτσι ὁ σχετικά μεγάλος ἀριθμὸς, κατ’ ἀρχήν, τῶν ἐξαρτημένων ἀγροτῶν τῆς πρωτοβυζαντινῆς περιόδου (κολωνῶν κλπ.) συρρικνώθηκε, χωρὶς νά ἐξαφανισθεῖ ὅμως ὁ θεσμὸς τῆς προστασίας (οἱ ἐξαρτημένοι ἀγρότες στήν μεσοβυζαντινὴ περίοδο λέγονται πάροικοι). Τό παμπάλαιο κοινοτικό ὑπέδαφος τῆς Ανατολῆς ἐκφράσθηκε ἐναργέστερα μέσα ἀπό

Ένα έκτεταμένο δίκτυο αγροτικών κοινοτήτων με μικρούς ιδιωτικούς κλήρους και συλλογικές φορολογικές υποχρεώσεις προς τό κράτος.

Τό δίκτυο αυτό αποτελούσε ταυτόχρονα δεξαμενή άντλησης άφοσιωμένου στήν υπεράσπιση τής Αυτόκρατορίας στρατιωτικού δυναμικού (στά πλαίσια καί τοῦ θεσμοῦ παραχώρησης γῆς σέ μικροκαλλιεργητές μέ άντάλλαγμα τήν προσφορά έν καιρῶ πολέμου στρατιωτικῶν υπηρεσιῶν.

Ἡ ίσχυροποίηση τοῦ αγροτικοῦ κοινοτισμοῦ συνδέεται εὐθέως μέ τήν διαμόρφωση ενός ρωμαλέου καί άποκεντρωμένου άμυντικοῦ συστήματος, τοῦ συστήματος τῶν θεμάτων (οἱ βάσεις του τέθηκαν επί Ἰουστινιανοῦ, άρχισε νά γενικεύεται επί Ἡρακλείου καί ολοκληρώθηκε στή διάρκεια τής δυναστείας τῶν Ἰσαύρων), στά πλαίσια τοῦ οἰοῦ ἡ στρατιωτική διοίκηση μιᾶς περιοχῆς ένοποιήθηκε μέ τήν πολιτική. Ἡ έγκαθίστωση τοῦ Βυζαντινοῦ συστήματος τῶν θεμάτων οδήγησε σ' ένα πολιτικό υποβιβασμό τῶν πόλεων, ένῶ ἡ παραδοσιακή πολιτική τους ζωή, στήν οἰοία κυριαρχοῦσε μιά γαιοκτητική ολιγαρχία πού εἶχε έλληνιστική πολιτιστική συνείδηση καί εἰσέπραττε γιά λογαριασμό τοῦ κέντρου τούς φόρους, καταπνίγηκε καί άτρόφησε”” . (Ο Λιβάνιος. χαρακτηριστικός εκπρόσωπος αὐτῆς τῆς τάξης, θεωροῦσε τήν πόλη σάν οὐσιαστικό πυρῆνα τοῦ κράτους. Στήν καταδίκη πάντως, άπό μέρος του, τῆς προτίμησης τῶν νομικῶν σπουδῶν άπό τήν νεολαία ως μέσου πρόσβασης στά άνώτερα κρατικά αξιώματα, θά πρέπει νά αναζητηθεῖ ἡ άρνηση άφομοίωσης τῶν εὐπόρων λογίων άπό τή ρωμαϊκή γραφειοκρατία, καί ὄχι ἡ άμφισβήτηση αὐτῆς καθ' έαυτῆς τῆς ρωμαϊκῆς έξουσίας καί τῆς μετακίνησης τῆς έδρας τῆς Αυτόκρατορίας στήν Έλληνιστική Ανατολή).

Οἱ πόλεις, έν πάσει περιπτώσει, τῶν οἰοίων ὁ άριθμός καί ὁ πληθυσμός μειώθηκε, μετατράπηκαν σε πόλεις – φρούρια, σέ ένδιάμεσους κρίκους τοῦ συστήματος τῶν θεμάτων. Τά βουλευτήρια των καταργήθηκαν καί μέ τήν κατάληψη τῆς Ἄντιόχειας καί τῆς Ἄλεξάνδρειας ἡ Κωνίπολη πρόβαλε σάν τό μοναδικό πλέον κέντρο τῆς Αυτόκρατορίας (ὁ λαός τῆς πρωτεύουσας παρέμεινε σάν ένας μεταξύ τριῶν — στρατός καί σύγκλητος οἱ ἄλλοι δύο — άτυπος συνταγματικός παράγοντας έπικύρωσης τῆς έκλογῆς τοῦ Αυτόκράτορα).

Τίς άλλαγές αὐτές συνόδευσε ἡ δημιουργία μόνιμου αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Παρά, μάλιστα, τήν παραμέληση τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ άπό τήν δυναστεία τῶν Ἰσαύρων μετά τήν κατάρρευση τοῦ πρώτου χαλιφάτου (Μέσα

του 8ου αιώνα), ο πάντοτε άκμαίος έμπορικός στόλος, πού άποτελοϋσε τήν βάση άναπαραγωγής του πολεμικοϋ ναυτικοϋ, επέτρεψε τήν περιορισμένη άναστήλωση τής Βυζαντινής ναυτικής ισχύος επί Μακεδόνων και τόν έλεγχο τής πειρατικής δράσης τών 'Αράβων στη Μεσόγειο"" : Συνοψίζοντας τίς μεταρρυθμίσεις πού σημειώθηκαν στην διάρκεια τών λεγόμενων σκοτεινών αιώνων (7ος, 8ος και άρχές 9ου), έπισημαίνουμε τήν σημασία καθαρά έξω-οικονομικών παραγόντων (άμυντικές άπαιτήσεις αλλά και άλλοι παράγοντες στην τροποποίηση τής κοινωνικής δομής τών προκαπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών. (Μόνον στά πλαίσια του καπιταλιστικοϋ τρόπου παραγωγής οι ταξικές σχέσεις δέν είναι σχεδόν τίποτε άλλο έκτός από έκφραση τών παραγωγικών σχέσεων).

Φυσιολογικό άποτέλεσμα τής επώδυνης μεταρρυθμιστικής διαδικασίας τών σκοτεινών αιώνων ήταν μία οϋσιαστική στρατιωτική ανάκαμψη, πού επέτρεψε άρχικά τήν νίκη κατά τών Περσών και άργότερα τήν όριστική άναχαίτιση τών 'Αράβων πέρα από τά φυσικά σύνορα τής όροσειράς του Ταύρου στη Μ. 'Ασία, τήν άνακατάληψη στρατηγικών για τόν έλεγχο τής 'Αν. Μεσογείου νήσων, όπως ή Κρήτη και ή Κύπρος, και τέλος τήν επανεσωμάτωση τών Βαλκανίων στη διοικητική δομή τής Αϋτοκρατορίας, μετά τήν θϋελλα τών σλαβικών επιδρομών.

Η νίκη τό 1071 στό Μάντζικερτ τών Σελτζούκων Τούρκων και ή κατάληψη του Μπάρι τής 'Ιταλίας τό ίδιο έτος από τούς Νορμανδούς, λίγες δεκαετίες μετά τίς λαμπρές νίκες του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου, σηματοδότησαν τήν μετάβαση στην υστεροβυζαντινή περίοδο. Και σ' αυτήν τήν περίοδο μόνον καταχρηστικά μπορεί νά γίνει λόγος για «φεουδαρχοποίηση» του Βυζαντίου. Πρωτον, γιατί κάθε άλλο παρά έξαφανίσθηκε από τήν υπαιθο ή φιγούρα του έλεύθερου μικροκαλλιεργητή άγρότη. 'Αλλά και, δεύτερον, διότι ο θεσμός, για παράδειγμα, τής πρόνοιας, ή παραχώρηση δηλαδή στους μεγαλοκτηματίες φορολογικών και δικαστικών έξουσιών πάνω σε καθορισμένα έδάφη μέ άντάλλαγμα στρατιωτικές υπηρεσίες προς τό κράτος, απέχει παρασάγγας από τούς θεσμούς τής Μεσαιωνικής Δ. Εϋρώπης". Στά πλαίσια του Βυζαντινοϋ κοινωνικοϋ σχηματισμοϋ ή κυριαρχία του δοσιματικοϋ τρόπου παραγωγής έχει μέν άποσταθεροποιηθεϊ αλλά δέν έχει καταρρεύσει (όπως θά φανεϊ παρακάτω).

Τήν εικόνα σ' αυτήν τήν περίοδο συμπληρώνουν ή απώλεια τῆς ἐμπορικῆς ὑπεροχῆς καί τοῦ μονοπωλίου τῆς μετάξης, καθώς καί ἡ δριστική παρακμή τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Οἱ ἐξελίξεις αὐτές ἀντανακλοῦν τήν ἐμφάνιση πόλεων «νέου τύπου» στή Δύση. Ἡ παραδοσιακή εὐρωπαιοκεντρική ἱστοριογραφία ἀποδίδει τήν «ἀπογείωση» αὐτῶν τῶν πόλεων νέου τύπου σ' ἓνα συγκριτικό τους πλεονέκτημα, σέ σχέση μέ τίς Βυζαντινές. Τήν ἀπουσία τοῦ «δεσποτισμοῦ» τοῦ κράτους ἀπέναντι στίς ἐμπορικές καί βιοτεχνικές δραστηριότητες. Πράγματι ἡ ὀργάνωση τῆς βιοτεχνίας καί τοῦ ἐμπορίου στό Βυζάντιο εἶναι σωματειακή καί ἐλεγχόμενη στενά ἀπό τίς κρατικές ἀρχές. Δέν ἀποσκοπεῖ στήν προστασία καί προώθηση τῶν συμφερόντων τῶν μελῶν τῶν συντεχνιῶν κατ' ἀρχήν, ἀλλά στή διασφάλιση τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους, τοῦ καταναλωτικοῦ κοινοῦ καί τῶν ἀμέσων παραγωγῶν πρώτων ὑλῶν (ἀγροτῶν κλπ.)". Ὁ «κρατικός παρεμβατισμός», ἔκφραση τῆς κυριαρχίας τοῦ δοσιματικοῦ τρόπου παραγωγῆς στά πλαίσια τοῦ Βυζαντινοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, εἶναι μέν ἀναμφισβήτητος, ὀργανώνει ὅμως σέ μιά νέα βάση παλαιότερα κοινωνικά καί πολιτιστικά δεδομένα καί συγκεκριμένα τήν παράδοση ἰσορροπῆς ἀνάπτυξης πόλεων καί ὑπαίθρου. Ἀντίθετα ἡ χειραφέτηση τῶν ἐμποροβιοτεχνικῶν δραστηριοτήτων στά ἐμπορικά ἄσπετα τῆς Δύσης ἀπό τίς αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις τῶν ὑπερκείμενων πολιτικῶν ἀρχῶν, καθώς καί οἱ ἀρτιγέννητοι δημοκρατικοί τῶν θεσμοί, ἀποτελοῦν χωρίς ἀμφιβολία ἓναν ἀποφασιστικό νεωτερισμό, ἀλλά ἐκφράζουν ταυτόχρονα τήν «χειραφέτηση» τῆς πόλης στό σύνολό της ἀπό τήν ἀγροτική ἐνδοχώρα καί τήν διαμόρφωση ἑτεροβαρῶν καί ἐκμεταλλευτικῶν σχέσεων πρός αὐτήν.

Πῶς θά μπορούσαν νά ἀνακεφαλαιωθοῦν συμπερασματικά οἱ διαφορές τοῦ Βυζαντινοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ ἀπέναντι στή Δυτικό Φεουδαρχία; Οἱ δοσιματικοί κοινωνικοί σχηματισμοί ἀποτελοῦν συναρθρώσεις διαφόρων τρόπων παραγωγῆς (κοινοτικοῦ, δουλοκτητικοῦ, φεουδαρχικοῦ) ὑπό τήν κυριαρχία τοῦ δοσιματικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ἐνῶ ἡ «τάξη - κράτος», ἡ ἄρχουσα τάξη τῶν δοσιματικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, παρεμβαίνει στήν παραγωγική διαδικασία ἔμμεσα, ἀπλῶς δηλαδή γιά νά διασφαλίσαι τοὺς γενικούς ὅρους ἀναπαραγωγῆς τῆς κοινωνίας (ἄμυνα, περιοδική ἀνακατανομή τῆς γῆς, ὀργάνωση ἐποικισμῶν, ἐπισιτισμός πόλεων,

μεγάλα άρδευτικά έργα κλπ.), οί φεουδάρχεις έμπλέκονται άμεσα στήν διαδικασία τής παραγωγής.

Στήν μία περίπτωση ή ταξική πάλη έχει σάν άντικείμενο τής, κατ' άρχήν, τό ποσοστό τοϋ άγροτικοϋ πλεονάσματος πού εισπράττεται σάν φόρος και εύρύτερο φόντο της τήν προσπάθεια τοϋ υποβιβασμοϋ τής άγροτικής κοινότητας σέ ένα άπλό συλλογικό φορολογικό υποκείμενο, άποστερημένο από οποιαδήποτε εύρύτερη πολιτική και άλλη σημασία και βάρος στή δημόσια ζωή, ένω στήν άλλη, πέραν τοϋ ποσοστοϋ τοϋ άποσπωμένου πλεονάσματος (τής γαιοπροσόδου), περιεχόμενο τής ταξικής πάλης είναι αύτή καθ' έαυτή ή έκταση τοϋ έλέγχου τής παραγωγικής διαδικασίας.

Στό πεδίο τών πολιτικών θεσμών οί διαφορές έχουν νά κάνοϋν μέ τόν κατατεμαχισμό τής πολιτικο – στρατιωτικής έξουσίας τών φεουδαλικών βασιλείων (οί δουλοπάροικοι ενός φέουδου έχουν μέν ένα και μόνον βασιλέα αλλά πολλούς κυριούς στά πλαίσια τοϋ βασιλικοϋ θεσμοϋ), τήν παγίωση κληρονομικών δικαιωμάτων τίτλων εύγενείας (στούς όποιους μέ μεγάλη δυσκολία έχουν πρόσβαση «νέοι άνδρες») και τήν άνάδυση πόλεων νέου τύπου, «χειραφετημένων» από τήν άγροτική τοϋς ένδοχώρα, σέ άντιδιαστολή μέ τήν πολιτική ένότητα τών δοσιματικών κοινωνικών σχηματισμών, πού τήν έγγυάται μία ένιαία και πάγια έν νομοθεσία και μία πολυπληθής και πανταχοϋ παροϋσα ύπαλληλία. "Η άνανέωση τής κρατικής γραφειοκρατίας έξάλλου (πού δέν ταυτίζεται στό σύνολό της μέ τήν άρχουσα τάξη) και στά άνώτερα κλιμάκιά της μέ «νέο αίμα», κάθε φορά πού θα πρέπει νά «τακτοποιηθοϋν» οί «ήμέτεροι» τοϋ νέου αύτοκράτορα, και ή άπουσία διακρίσεων θεμελιωμένων πάνω στήν άνωτερότητα τοϋ «αίματος», διασφαλίζει μία έντονη κοινωνική κινητικότητα πού «άπορροφά» και έκτονώνει τίς κοινωνικές άντιθέσεις. 'Ακόμη και ή ίδια ή αύτοκρατορική πορφύρα ποτέ δέν έγινε στό Βυζάντιο κληρονομικό δικαίωμα μιās χρισμένης «έλέω Θεοϋ» δυναστείας!"

Η συνέχεια τής «δυναστείας» διασφαλίζονταν μέ τήν αναγόρευση τοϋ διαδόχου σέ συναυτοκράτορα, πού χρειάζονταν τήν τυπική έστω επικύρωση τών τριών έκλογικών παραγόντων (τοϋ στρατοϋ, τής συγκλήτου — πού σέ αντίθεση μέ τή ρωμαϊκή άπετελεϊτο πλέον από τοϋς έν ενεργεία άνώτερους ύπαλλήλους— και τοϋ «λαοϋ», δηλαδή τοϋ πληθυσμοϋ τής πρωτεύουσας,

ὅπως αὐτός ἐκφράζονταν ἀπό τὰ κόμματα τοῦ ἵπποδρόμου ἀρχικά καί τίς συντεχνίες ἀργότερα).

Β' ΜΕΡΟΣ – (Περιοδικό Ἐλλοπία τ. 10, Ἀπρίλιος-Μάιος 1992, σελ. 60-63).

Κίνα, στέππα καί ὁ Δρόμος τοῦ Μεταξιού.

Μιά σύντομη ἀναφορά στίς διαφορές μεταξύ Βυζαντίου καί ἄλλων δοσιματικῶν ἐπικρατειῶν θά διευκολύνει τή σαφέστερη ὀριοθέτηση τῆς Βυζαντινῆς ἰδιαιτερότητας. Ἡ Κίνα (ὅπως καί ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος), ἕνας δοσιματικός κοινωνικός σχηματισμός μέ ζωή χιλιετιῶν, χαρακτηρίζεται κατ' ἀρχήν ἀπό τήν συντριπτικά ὑψηλότερη παραγωγικότητα τῶν ἀρδευόμενων κοιλάδων της. Ἐδῶ ὁ δοσιματικός τρόπος παραγωγῆς τείνει νά γίνει ὄχι ἀπλᾶ κυρίαρχος ἀλλά καί σχεδόν ἀποκλειστικός, γεγονός πού ἐκφράζεται μέ τήν ἀδιατάρακτη ἐπί μεγάλα χρονικά διαστήματα πολιτική σταθερότητα, τήν περιορισμένη σημασία τοῦ μακρυνοῦ ἐμπορίου καί τήν χωρίς ἀμφισβήτηση οἰκειοποίηση τῆς ψιλῆς κυριότητος τῆς γῆς ἀπό τό κράτος.

Στό Βυζάντιο τὰ ἀδύνατα σημεῖα τῆς γεωργίας καί τό χαμηλό (συγκριτικά μέ «κεντρικούς» δοσιματικούς κοινωνικούς σχηματισμούς ὅπως ἡ Κίνα) ὕψος τῶν δοσιμάτων ἀντισταθμίζει μιά σχετική ἐμπορική καί βιοτεχνική εὐρωστία. Σπονδυλική στήλη τοῦ διαπεριφερειακοῦ ἐμπορίου εἶναι ἡ πανάρχαια στή Μεσόγειο ἀνταλλαγή κρασιοῦ καί λαδιοῦ (παραγόμενου στή Ν. Εὐρώπη) μέ δημητριακά (παραγόμενα στήν Αἴγυπτο καί τή Β. Ἀφρική ἀρχικά καί, μετά τίς ἀραβικές κατακτήσεις, στή Θράκη, τή Μ. Ἀσία καί ἄλλοι). Τίς ἐπισιτιστικές ἀνάγκες τῶν πόλεων καί ἰδιαιτέρα τῆς Κων/λης δέν μπορεῖ νά καλύψει ἡ παραγωγή τῆς ἀγροτικῆς ἐνδοχώρας των καί γι' αὐτό τό λεπτό δίκτυο διαπεριφερειακοῦ ἐμπορίου ἐπομένως καί ἕνα ἀκμαῖο ἐμπορικό καί πολεμικό ναυτικό, εἶναι ὅρος ἐπιβίωσης τῆς Αὐτοκρατορίας (σέ ἀντίθεση μέ τήν Κίνα ὅπου κάθε ἐπαρχία εἶναι σχεδόν αὐτοσυντουρούμενη) ἀπό τό διαπεριφερειακό ἐμπόριο, γιά δοσιματικές ἐπικράτειες ὅπως τό Βυζάντιο, ὅπου τό ἀποσπώμενο ἀγροτικό πλεόνασμα εἶναι περιορισμένο, τό μακρυνό ἐμπόριο εἰδῶν πολυτελείας εἶναι ἀποφασιστικό γιά τήν ἀναπαραγωγή τους. Τό μακρυνό ἐμπόριο δέν εἶναι ξεχωριστός τρόπος παραγωγῆς ἀλλά τρόπος σύνδεσης αὐτόνομων κοινωνικῶν σχηματισμῶν. Επιτρέπει τήν

μεταβίβαση ενός μέρους του πλεονάσματος από την μία κοινωνία στην άλλη. Ιστορικά οι σταθερές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μακρυνού έμπορίου μεταξύ των διάφορων επικρατειών της Εύρασίας διαμορφώθηκαν τον 2ο αιώνα π.Χ. Μέ την επέκταση της κυριαρχίας των Χάν στις όασις της Κεντρικής 'Ασίας άνοιξε κατ' άρχήν ο περίφημος Δρόμος του μεταξιού. Ένα τακτικό δρομολόγιο караβανιών κινούμενο από όαση σε όαση, έφερνε σε έπαφή την Κίνα με την έλληνιστική Μέση 'Ανατολή και 'Αν. Μεσόγειο. Την ίδια περίπου χρονική περίοδο, οι ναυτικοί του Πτολεμαίου του Β' του Εύεργέτη διασχίζουν, εκκινώντας από την 'Αλεξάνδρεια, όλο τον θαλάσσιο δρόμο προς τις 'Ινδίες.

Ο έλεγχος των δρόμων αυτών και ή υπεράσπιση των άπέναντι στους συνεχείς «σπασμούς» των λαών της Εύρασιατικής στέππας (πρόκειται για την τεράστια χορτολιβαδική έκταση που έξαπλώνεται μεταξύ Μογγολίας και νοτίας Ρωσίας και Ούγγαρίας, στην όποια ήδη από τον 4ο αιώνα π.Χ. έχει διαδοθεί ή ιππονομαδική κτηνοτροφία, άποτελεί τον καμβά πάνω στον όποιο οικοδομήθηκαν οι σχέσεις και οι συσχετισμοί δύναμης μεταξύ των διαφόρων πολιτισμένων κέντρων της «Εύρασιατικής οίκουμένης»,

Χερσαίο κέντρο των έπαφών άνάμεσα στις επικράτειες της Εύρασίας υπήρξε επί αιώνας ή Μ. 'Ανατολή. Και είναι σ' αυτήν την περιοχή που πρωτοεμφανίσθηκε ο νεωτερισμός εκείνος στην άμυντική τεχνική, ή ανάπτυξη βαριά όπλισμένου ίππικού, που άποτέλεσε πολύ άργότερα (όπως είδαμε) ένα από τά κύρια χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής Δ. Εύρώπης, καθιστώντας δυνατή την άμυνα άπέναντι στο έλαφρό ίππικό των βαρβάρων έπιδρομέων (το θωρακισμένο ίππικό ήταν μόν λιγώτερο εύκίνητο από τό έλαφρό, αλλά ήταν ταυτόχρονα άτρωτο στα βέλη των βαρβάρων). 'Αν έντάξουμε τις έπιδρομές των Ούγγρων και Πετσενέγων στο δεύτερο κύμα των «σπασμών» της Εύρασιατικής στέππας (που τό έγκαινίασαν οι 'Αραβοσλαβικές έπιδρομές), τότε οι έπιδρομές των 'Ιρανόφωνων λαών (Πάρθων, Σακκών, Κουσάνων και Σαρματών) συγκροτούν τό πρώτο κύμα (άρχίζουν τον 20 αιώνα π.Χ. για να ολοκληρωθούν τον 5ο αιώνα μ.Χ. με τις έπιδρομές των Ούννων), ένω ό χείμαρρος των Τουρκικών και Μογγολικών λαών που διευθετήθηκε τελικά μέσα στην κεντρική «κοίτη» του 'Ισλάμ, άνάμεσα στο 1000 και 1500 μ.χ., άποτελεί τό τρίτο κύμα του δυναμισμού της νομαδικής βαρβαρικής περιφέρειας,

Η Περσία των Σασσανιδών.

Ἡ Σασσανιδική Αὐτοκρατορία θεμελιώνεται στίς ἀρχές τοῦ 3ου αἰώνα μ.Χ. ἀξιοποιώντας καί ἐμπλουτίζοντας τήν παράδοση τοῦ Παρθικοῦ βασιλείου. Ἡ ἰδιομορφία τῆς δοσιματικῆς αὐτῆς ἐπικράτειας ἔγκειται στό γεγονός ὅτι ἐπί τέσσερεις αἰῶνες (ἄρξος ἕως καί ἀρχές 7ου) σημείωσε ἐντυπωσιακές ἐπιτυχίες στή φρούρηση τοῦ μετώπου τῆς στέππας. Ἀνάλογες προσπάθειες τῆς Κίνας καί τοῦ Βυζαντίου ὠχριοῦν μπροστά στίς περσικές ἐπιτυχίες. Τό κλειδί στήν ἀποτελεσματική φρούρηση τῶν Βορείων συνόρων τῆς Σασσανιδικῆς αὐτοκρατορίας ἦταν ἕνα δυαδικό σύστημα ἀμυνας. Τό ἕνα σκέλος τοῦ συστήματος εἶχε σάν βάση τοῦ μίαν ἀνατολική καί ἥπια παραλλαγή τῆς φεουδαρχίας. Στηρίζονταν στήν ἄρρηκτη σύνδεση συγκεκριμένων πολεμιστῶν μέ συγκεκριμένες ἀγροτικές κοινότητες. Οἱ πολεμιστές διέθεταν τόν ἀπαραίτητο χρόνο καί τό ἀναγκαῖο εἰσόδημα γιά νά ἀσκοῦνται στήν τέχνη τοῦ βαριά ὀπλισμένου ἵππεα. Τό δεύτερο σκέλος αὐτοῦ τοῦ ἀμυντικοῦ συστήματος τό συγκροτοῦσε μιά βασιλική μισθοφορική δύναμη, ἱκανή νά προσδώσει συνοχή στήν ὅλη ἀμυντική προσπάθεια καί νά ἐξισορροπήσει ταυτόχρονα τίς κεντρόφυγες τάσεις τῆς Ἰρανικῆς ἀριστοκρατίας. Ἡ πολυέξοδη, ὀπωσδήποτε, συντήρηση τῶν μισθοφορικῶν σωμάτων ἐδράζονταν πάνω σέ δύο πηγές ἐσόδων. Τούς τελωνειακοῦς δασμούς πού ἀπέφερε ὁ ἔλεγχος τῶν ἐμπορικῶν δρόμων ἐπαφῆς τῆς Κίνας καί τῶν Ἰνδιῶν μέ τήν Ἀν. Μεσόγειο καί τα δοσίματα ἀπό τίς ἀρδευόμενες καί εὐφορες κοιλάδες τῆς Μεσοποταμίας.

Μπροστά σ' αὐτές τίς ἐξελίξεις τό Βυζάντιο ὑποχρεώθηκε νά ἐγκαταλείψει ἐν μέρει τήν ἀρχαία πεζική παράδοση τῆς Ν. Εὐρώπης (ἀρχαιοελληνική κυρίως καί σ' ἕνα βαθμό καί Ρωμαϊκή). Παρά τό γεγονός, πάντως, ὅτι ἤδη ἀπό τόν καιρό τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ θωρακισμένοι ἵππεῖς πού χειρίζονταν λόγχες καί τόξα (οἱ «κατάφρακτοι») ἀποτελοῦσαν τήν κύρια δύναμη κρούσης τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, τό Βυζάντιο οὐδέποτε συμμορφώθηκε πλήρως μέ τό Ἰρανικό πρότυπο (ἔστω κι ἂν οἱ στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις τῶν Ἰσαύρων ἔβαλαν τά θεμέλια γιά τήν διαμόρφωση μιᾶς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας πού τό εἰδικό βάρος της αὐξήθηκε σταδιακά ἐπί Μακεδόνων γιά νά καταστεῖ ἀποφασιστικό ἐπί τῶν Κομνηνῶν).

Στήν φρούρηση τῶν χερσαίων του συνόρων, τό Βυζάντιο, ἀναπλήρωνε τίς σοβαρές του ἔλλειψεις μέ μία στρατηγική παρόμοια μέ τήν Κινέζικη. Ἡ καταβολή φόρων ὑποτέλειας στούς πολεμάρχους τῶν βαρβαρικῶν νομαδι-

κῶν φύλων κρίνονταν λιγώτερο δαπανηρή καί ἐπικίνδυνα γιά τήν κεντρική ἐξουσία ἀπό τήν συντήρηση στρατευμάτων ἱκανῶν νά ἀντιμετωπίσουν κάθε ἐξωτερική ἀπειλή (κεντρόφυγες τάσεις πανίσχυρων καί μέ αὐτόνομη βάση ἰσχύος στρατηγῶν).

Ποιό εἶναι τό μυστικό τῆς τελικῆς κατάρρευσης τῆς Σασσανιδικῆς Αὐτοκρατορίας στήν παρατεταμένη σύγκρουση της μέ τό Βυζάντιο; Ἀπό τήν παραδοσιακή ἱστοριογραφία εἶχε ὑπερτονισθεῖ ἡ σημασία τῆς μεταφοῆς τῆς καλλιέργειας τοῦ μεταξοσκώληκα καί τῆς ἀνάπτυξης ἐναλλακτικῶν δρόμων ἐπαφῆς (μέσα ἀπό τήν Εὐρασιατική στέππα) μέ τά κέντρα τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς στήν διάρκεια τοῦ ὀγδοῦ αἰῶνα μ.Χ., πού δέν ἐλέγχονταν ἀπό τοὺς Πέρσες. Εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ ἐξελίξεις αὐτές ἀποστέρησαν τήν Σασσανιδική αὐτοκρατορία ἀπό μέρος τῶν εἰσοδημάτων της καί ὅτι ἐπέτειναν τόν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στίς δύο δοσιματικές ἐπικράτειες. Τά αἴτια ὅμως τῆς κατάρρευσης τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Σασσανιδῶν πρέπει νά ἀναζητηθοῦν πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις:

Στήν πανίσχυρη ἀμυντικά πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντίου κατ' ἀρχήν, στόν αὐτοκρατορικό στόλο πού χάριζε στίς δυνάμεις τοῦ στρατοῦ ξηρᾶς ἕνα βαθμό περιορισμένης ἀλλά κρίσιμης γιά τά μέτρα τῆς ἐποχῆς στρατηγικῆς κινητικότητας (μεταφορά στρατευμάτων στά μετόπισθεν τοῦ ἀντιπάλου κλπ.)⁷, στοὺς βαθεῖς δεσμούς τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας μέ τήν ὑπαιθρο καί τό στράτευμα (πού ἦταν ὁ κεντρικός μοχλός μαζί μέ τήν ἐκκλησία τῆς διαβόητης «κοινωνικῆς κινητικότητας» στό Βυζάντιο, ὅπου πολλοί ἰδρυτές «δυναστειῶν» δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἀγροτόπαιδα πού διακρίθηκαν στά πεδία τῶν μαχῶν) καί στήν πόλωση τέλος ἀνάμεσα στόν «ἀναπαλαιωμένο» ζωροαστρισμό τῆς Ἰρανικῆς Ἀριστοκρατίας καί τίς θρησκευτικές ἀναζητήσεις τῶν πληθυσμῶν τῶν πόλεων (Μανιχαϊσμός κλπ.) σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν σχετικά συμπαγέστερη κοινότητα τῶν πιστῶν στό Βυζάντιο.

Ἄραβες καὶ Ἰσλάμ.

Τό εἰδικό χαρακτηριστικό τῶν δοσιματικῶν Ἰσλαμικῶν ἐπικρατειῶν εἶναι ἡ ὀργανική ἐνσωμάτωση τοῦ νομαδισμοῦ τῆς Ἀραβικῆς ἐρήμου, ἀρχικά, καί τοῦ ποιμενικοῦ νομαδισμοῦ τῶν Τουρκικῶν καί Μογγολικῶν φύλων τῆς στέππας, ἀργότερα, στή ζωή μιᾶς περιοχῆς, τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, πού ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τά πανάρχαια λίκνα τοῦ πολιτισμοῦ. Τό χαρακτηριστικό

αυτό, συγκρινόμενο μέ τήν πολιτική καταβολής φόρων ὑποτέλειας (Βυζάντιο, Κίνα) καί τήν ἀποτελεσματική φρούρηση τῶν συνόρων τῆς στέππας (αὐτοκρατορία τῶν Σασσανιδῶν), ἀποτελεῖ ἀποφασιστική καινοτομία. Τῆς συγκριτικῆς δριοθέτησης τοῦ Βυζαντίου ἀπέναντι στό πρῶτο καί τό δεύτερο Χαλιφάτο, θά ἔπρεπε νά προταχθεῖ μιά λεπτομερής ἀνάλυση τοῦ νομαδισμοῦ τῆς Ἀραβικῆς Ἐρήμου καί τοῦ ποιμενικοῦ νομαδισμοῦ τῶν λαῶν τῆς στέππας. Γιά λόγους χώρου, ἀναφέρουμε ἀπλά ὅτι μέχρι τήν ἐμφάνιση τοῦ Ἰσλάμ τά «ληστρικά» κράτη τῶν νομάδων (ὅπως τό κράτος τῶν Οὐννων ἐπί Ἀττίλα) ἀντλοῦν ἕνα ὑπέρμετρο πλεόνασμα ἀπό τό ὑπάρχον παραγωγικό σύστημα, ἀφήνοντας τό κατά τά ἄλλα ἐντελῶς ἀνέγγιχτο, Ἀκριβῶς ἐπειδή οἱ νομάδες κυρίαρχοι δέν διαθέτουν καμμιά ρίζα στά προϋπάρχοντα συστήματα παραγωγῆς, εἴτε ἐνσωματώνονται γρήγορα στίς ὑπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις καί ἀποβάλλοντας τά νομαδικά τοὺς χαρακτηριστικά ἀνανεώνουν ἀπλῶς μέ νέο αἷμα τίς κυρίαρχες τάξεις, εἴτε ἐφ' ὅσον ἐπιμείνουν στόν νομαδισμό τοὺς παύουν νά κυριαρχοῦν.

Τό πρῶτο χαλιφάτο, τό χαλιφάτο τῶν Ὀμμευαδῶν μέ πρωτεύουσα τή Δαμασκó τῆς Συρίας, συγκρινόμενο μέ τά «ληστρικά» κράτη τῶν νομάδων, διαθέτει μιά σταθερότερη δομή καί μιά ἀσύγκριτα πλουσιώτερη πολιτιστική ζωή, ὑπό τόν ὄρο ὅμως τῆς συνεχοῦς ἐπέκτασης. Ὁ στρατός, ὀργανωμένος σέ φρουρές στίς σημαντικώτερες πόλεις τῆς ἐπικράτειας, στρατολογεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό τοὺς ἀραβικούς νομαδικούς πληθυσμούς. Τά ἔξοδα συντήρησής του προέρχονται ὄχι μόνον ἀπό τά δοσίματα τῆς ὑπαίθρου (πού εἰσπράττονται ἀπό τοὺς παλιούς βυζαντινοὺς καί περσικούς γραφειοκρατικούς μηχανισμούς), ἀλλά καί ἀπό τή σταθερή ροή λαφύρων πού ἐξασφαλίζει ἡ συνεχῆς ἐπέκταση τοῦ χαλιφάτου. Ἡ σταθερή ροή λαφύρων δέν ἀπαλύνει μόνον τήν φορολογική συμπίεση τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου, ἀλλά ἐξασφαλίζει καί τήν νομιμοφροσύνη τῶν Ἀράβων φυλάρχων πρὸς τήν κεντρική ἐξουσία τῆς Δαμασκοῦ. Ὅσο ἡ ἐπέκταση συνεχίζεται ἀπρόσκοπτα, ἡ πολιτική σταθερότητα εἶναι ἐγγυημένη, παρά τό γεγονός ὅτι τό καθεστῶς δέν διαθέτει σπουδαία ἐρείσματα στήν ὑπαίθρο (συγκρινόμενα γιά παράδειγμα μέ τό Βυζάντιο)”.

Στά πλαίσια τοῦ δευτέρου χαλιφάτου, τοῦ χαλιφάτου τῶν Ἀββασιδῶν τῆς Βαγδάτης, ἡ κατάργηση τῶν διακρίσεων μεταξύ Ἀράβων καί μὴ Ἀράβων Μουσουλμάνων, ἡ ἀποσύνδεση τῆς τρέχουσας διαχείρισης τῶν πολιτικῶν

υποθέσεων από τόν άδιάκοπο άγώνα ανάπλασης τής κοινωνίας σύμφωνα μέ τή θέληση τοῦ Ἄλλάχ, ὁ συνδυασμός τοῦ «λεγκαλισμοῦ» τῶν οὐλεμάδων μέ τόν «χαρισματικό άντινομικισμό» τῶν Σούφι καί τήν καλλιέργεια τῶν κλασσικῶν γραμμάτων καί τῶν τεχνῶν από τούς διανοούμενους τής αὐλῆς, καί τέλος μιά άμοιβαία έπωφελής ρύθμιση τῶν έμπορικῶν σχέσεων μέ τό Βυζάντιο, δημιουργοῦν τίς προϋποθέσεις γιά μεγαλύτερη πολιτική σταθερότητα καί έπιτρέπουν στό Ἰσλάμ νά άνταγωνίζεται τίς άλλες σωτηριολογικές θρησκείες ὄχι πιά άποκλειστικά στά πεδία τῶν μαχῶν, αλλά καί μέσα στους κόλπους τῶν μόνιμα έγκατεστημένων άγροτικῶν πληθυσμῶν. Σημειώνουμε ὅτι από τόν καιρό τοῦ χαλίφη Μουτασίμ (833 μ.Χ.) οἱ Τοῦρκοι σκλάβοι – στρατιῶτες εἶναι τό κυριώτερο στήριγμα τής χαλιφικῆς έξουσίας καί ὅτι, γιά λόγους στους ὁποίους δέν θά αναφερθοῦμε έδῶ, ὁ μιλιταριστικός καί έπεκτατικός χαρακτήρας τοῦ πρώτου χαλιφάτου υποτροπιάζει καί άναπαράγεται στό τετράγῶνο στά πλαίσια τής Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας”,

Οι τρεις κύκλοι.

Μετά τήν περιληπτική αὐτήν άντιδιαστολή τοῦ Βυζαντίου πρός τίς δοσιματικές μουσουλμανικές έπικράτειες, υπάρχει πλέον ἡ δυνατότητα νά άνασυγκροτηθεῖ καί ὁ τρόπος ένταξης τοῦ Βυζαντίου στό συνεχῶς μεταβαλλόμενο σύστημα διακρατικῶν σχέσεων τής Εὐρασιατικῆς Οἰκουμένης. Μποροῦμε νά έπισημάνουμε, συγκεκριμένα, τρεῖς διαδοχικούς κύκλους τρόπων ένταξης στίς διεθνείς σχέσεις.

Ὁ πρώτος σχετίζεται μέ τήν άντιμετώπιση τῶν γερμανικῶν φύλων στό Βορρᾶ καί τή Δύση καί τοῦ Περσικοῦ άνταγωνιστῆ στή Μ. Ἐνατολή καί λήγει στίς άρχές τοῦ 7ου αἰώνα μέ τήν έπανάκτηση τῶν παράλιων περιοχῶν τής νότιας Εὐρώπης καί τής Βόρειας Ἐφρικῆς καθώς καί μέ τήν δημιουργία ένός σημαντικοῦ κενοῦ στά νοτιανατολικά σύνορα τής Αὐτοκρατορίας (κατάρρευση τής Σασσανιδικῆς Αὐτοκρατορίας). Οἱ έπιτυχίες εἶναι άναμφισβήτητες, αλλά στή Δύση τήν συντριβή τῶν γοθικῶν βασιλείων (πού οἰκοδομήθηκαν μετά τίς έπιδρομές τῶν Οὐννων) συνοδεύει ἡ έμφάνιση τοῦ πρώτου φραγκικοῦ βασιλείου (Μεροβίγγειοι), ένῶ στήν Ἐνατολή ἡ έτεροδοξία τῶν πληθυσμῶν τής Συρίας καί τής Αἰγύπτου έπενδύεται καί μέ ιδιαίτερα έθνικά καί κοινωνικά χαρακτηριστικά,

Ὁ δεύτερος κύκλος, πού τόν ἐγκαινιάζουν οἱ ἀβαροσλαβικές ἐπιδρομές καί ἡ προέλαση τοῦ Ἰσλάμ στίς νοτιανατολικές ἐπαρχίες τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀρχίζει μέ τήν ὀριστική ἀπώλεια αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν καί τήν διαμόρφωση ἀργότερα (8ος αἰώνας μ.Χ.) τῆς πρώτης ἐπικράτειας στή Δύση πού ἀμφισβητεῖ τό μονοπώλιο τοῦ Βυζαντίου στή Ρωμαϊκή κληρονομιά, τῆς Καρολίγγειας Αὐτοκρατορίας. Ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν σλαβικῶν φύλων καί ἡ μορφοποίηση τούς σέ συντεταγμένα ἔθνη καθώς καί ἡ ὀλοκλήρωση τῆς μεταστοιχείωσης τοῦ ἀρχαίου σέ νέο ἑλληνισμό συμπληρώνουν τήν εἰκόνα τοῦ δεύτερου κύκλου.

Ἄνάμεσα στό δεύτερο καί τρίτο κύκλο μεσολαβεῖ ὁ παρατεταμένος Βυζαντινο – βουλγαρικός πόλεμος μέ τίς καταστροφικές του συνέπειες.

Ὁ τρίτος κύκλος ἐπαναλαμβάνει, μέ τό σχῆμα τῆς διευρυμένης ἀναπαραγωγῆς, τό γνωστό ἀπό τούς δύο ἄλλους κύκλους μοντέλο περίσφιγξης τοῦ Βυζαντίου ἀπό μία λαβίδα πού τό ἕνα της ἄκρο βρίσκεται βορειοδυτικά καί τό ἄλλο νοτιοανατολικά. Αὐτή τήν φορά ἡ Δύση δέν ἀμφισβητεῖ ἀπλά καί μόνον τό μονοπώλιο τοῦ Βυζαντίου στήν Ῥωμαϊκή πολιτειακή κληρονομιά, ἀλλά καί τό ἀποκλειστικό του δικαίωμα νά ὑπερασπίζεται τή Χριστιανοσύνη ἀπέναντι στούς ἄπιστους (σταυροφορίες), ἐνῶ στήν Ἄνατολή οἱ Ὀσμανλῆδες προβάλλουν σάν «ἐγγυητές» τῆς πολιτισμικῆς ἰδιαιτερότητας τῆς Ἄν. Μεσογείου, τῶν Βαλκανίων καί τῆς Μ. Ἄνατολῆς ἀπέναντι στήν «σχισματική» καί φεουδαρχική Δύση καί τήν ἀνευθυνότητα καί τήν ἀφερεγγυότητα τῆς Βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας “. Ἡ παλαιολόγεια ἀναγέννηση. ὀργανικό στοιχεῖο τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ «παλαμική σύνθεση», καθώς καί ἡ διαμόρφωση μιᾶς κοινοπολιτείας ὀρθοδόξων λαῶν, ἐξισσοροποῦν τόν καταθλιπτικό συγχρονικό ἀπολογισμό, πού εἶχε σάν τελική του κατάληξη τήν Ἄλωση.

Εἰδικά γιά τόν δεύτερο κύκλο ὁ Βέλγος ἱστορικός Η. Pirenne πε ἔχει διατυπώσει τήν περίφημη θέση του σύμφωνα μέ τήν ὁποία χωρίς τόν Μωάμεθ ὁ Κάρολος ὁ Μέγας θά ἦταν ἀδιανόητος. Ἡ θέση αὐτή, ἄν καί ἐκκινεῖ ἀπό λανθασμένες προκείμενες, ἀποδίδοντας τή χειραφέτηση τοῦ Γερμανικοῦ Βορρᾶ ἀπό τόν ἐκρωμαϊσμένο νότο καί τό Βυζάντιο (στά πλαίσια τῆς Καρολίγγειας Αὐτοκρατορίας) σέ μιά ὑποτιθέμενη διακοπή τοῦ ἐμπορίου μεταξύ Ἄνατολικῆς καί Δυτικῆς Μεσογείου λόγω τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων, συνοψίζει μέ ἐπιγραμματικό τρόπο τήν ὀργανική σχέση πού συνδέει τίς ἐξελίξεις στά δύο μέτωπα τοῦ Βυζαντίου στή διάρκεια, θά ἔλεγε κανείς, καί

τῶν τριῶν κύκλων ἔνταξής του στίς διεθνεῖς σχέσεις. Ἐν πάσει περιπτώσει, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τόν δεύτερο κύκλο εἶναι βέβαιο ὅτι τό ἐμπόριο μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσης δέν διεκόπη ποτέ, ἀφοῦ συνεχίσθηκε μέ διάμεσο ὄχι πιά τήν Ἀντιόχεια καί τήν Ἀλεξάνδρεια, ἀλλά τήν ἴδια τήν Κωνσταντινούπολη (καί μάλιστα μέ τήν συμφωνία τῶν Ἀββασιδῶν χαλίφηδων τῆς Βαγδάτης). Παρά ταῦτα, ἡ ἀδυναμία τῶν Ἰσαύρων νά παράσχουν προστασία στήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἀπέναντι στίς ἐπιδρομές τῶν Λομβαρδῶν (λόγω τῆς ἀπασχόλησής τους μέ τούς Ἀραβες) καί κυρίως ἡ εἰκονομαχική ἐκκλησιαστική τους πολιτική πού δέν ἦταν ἀποδεκτή ἀπό τόν Πάπα, ἔσπρωξε τήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης νά συνάψει μιά στρατηγικοῦ χαρακτήρα συμμαχία μέ τήν Καρολίγγεια Β.Δ. Εὐρώπη μέ ἀνυπολόγιστες μακροπρόθεσμες συνέπειες.

Πηγή : <http://www.antibaro.gr/>